

Розділ I

Економічна теорія

УДК 330.341.(477)

О.В. Куриліна
кандидат економічних наук,
доцент кафедри цивільного права і процесу,
Національна академія внутрішніх справ

Дослідження у сфері детінізації економіки

Усебічно проаналізовано та розглянуто різні концепції відносно понять «тіньова економіка», «тіньова діяльність», «детінізація економіки». Досліджено динаміку та послідовність розвитку вивчення цього питання зарубіжними і вітчизняними вченими. Подано авторське тлумачення термінів «тіньова економіка», «тіньова діяльність», «детінізація економіки». Запропоновано найбільш доцільну модель детінізації економіки задля забезпечення економічної безпеки України.

Ключові слова: тіньова економіка, структура тіньової економіки, детінізація економіки, економічна злочинність.

О.В. Куриліна
кандидат экономических наук,
доцент кафедры гражданского права и процесса,
Национальная академия внутренних дел

Исследование в сфере детенизации экономики

Всесторонне проанализированы и рассмотрены различные концепции относительно понятий «теневая экономика», «теневая деятельность», «детенизация экономики». Исследованы динамика и последовательность развития изучения данного вопроса зарубежными и отечественными учеными. Предложено авторское толкование понятий «теневая экономика», «теневая деятельность», «детенизация экономики». Предложена наиболее целесообразная модель детенизации экономики с целью обеспечения экономической безопасности Украины.

Ключевые слова: теневая экономика, структура теневой экономики, детенизация экономики, экономическая преступность.

O.V. Kurylina
PhD in Economics,
Associate Professor of Civil Law and Process Department
of the National Academy of Internal Affairs.

Research in the field of economy unshadowing

The different conceptions were comprehensively analysed and considered in relation to the concept of shadow economy, shadow activity, unshadowing of economy. The dynamics

and sequence of development of this question study both by foreign and domestic scientists were investigated. The personal interpretation of terms of concept of shadow economy, shadow activity, unshadowing of economy was offered. The most expedient model of economy unshadowing was offered for the sake of economic security of Ukraine provision.

Keywords: Shadow economy, structure of shadow economy; unshadowing of economy; economic criminality.

Постановка проблеми

Стрімкий розвиток суспільно-економічної структури держави в період формування соціально-орієнтованої ринкової економіки відбувається в умовах недосконалості інституційно-правової бази, що сприяє виникненню та поширенню тіньових відносин на Україні.

Тому нині нагальною є потреба в дослідженні та розробленні новітніх науково обґрунтованих методик щодо запобігання розвитку цих явищ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Питанням вивчення проблеми та запобігання поширенню тіньової економіки приділяли увагу такі вчені: Л. Абалкін [1], В. Засанський [2; 3], А. Івашенко, І. Клименко [4], Ю. Козлов [5], О. Осипенко, С. Пирожков, В. Попович [6; 7] В. Рутгайзер [8], Р. Gutmann [12] та інші. У вітчизняних і зарубіжних дослідженнях та публікаціях розглядалися питання теоретичних основ тіньової економіки, розроблення різноманітних методик її запобігання.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Зміни, що відбуваються в усіх соціально-економічних системах, впливають на осмислення поняття «тіньова економіка». Так, у науковій літературі була спроба дослідити цю світогосподарську проблему, однак, на наш погляд, у процесі дослідження цього явища виявляється ще більше проблемних питань. Тому набуває актуальності подальше розроблення цього явища.

Формулювання цілей статті

Завдання дослідження є вивчення науково-теоретичних підходів, відносно визначення поняття «тіньова економіка», динаміки розвитку досліджень проблем тінізації економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження

Нині тіньова економіка – явище загально відоме. Цій проблемі приділяли увагу давньогрецькі філософи Ксенофонт, Платон, Аристотель. Зокрема всю економіку вони поділяли на добросовісну та недобросовісну, залежно від критеріїв соціально-економічної формації.

Західні вчені тіньову економіку розглядали як складову економічної злочинності та класифікували її таким чином:

- порушення у сфері бізнесу;
- порушення у сфері політики;
- порушення під час виконання службових обов'язків.

Із кримінологічної точки зору проаналізував це явище Є. Сатерленд, результати його дослідження були оприлюднені на засіданні американського соціологічного товариства як білокомірцева злочинність – це злочини, що вчиненні в промислових корпораціях, торговельних фірмах, політиці, посадовими особами під час виконання службових обов'язків, злочини, створені законодавцем, на відміну від більшості злочинів, передбачених кримінальним кодексом, які розглядаються пріоритетно в якості законодавчого відображення «природних» злочинів, власне зла тощо [11].

Американський економіст П. Гутман у роботі «Підпільна економіка» в 1977 р. наголосив на тому, «що неврахованою економічною діяльністю більше не можна нехтувати» [10].

Тіньова економіка характеризує як підпільна, неврахована, нелегальна, неформальна, чорна, неофіційна, паралельна, кримінальна, прихована тощо. Дослідники ще не дійшли до єдиного визначення цього поняття, що не сприяє розробленню методики ефективної боротьби з нею.

Активізація дослідження феномену тінізації економіки почалась у 90-ті роки. Була розроблена класифікація сімейної, другої економіки, неформальної економіки тощо. Зокрема, В. Рутгайзер запропонував визначити два підходи: ліквідаторський і конструктивістський [8, с. 119-125].

Ліквідаторський підхід (репресивний) як науковий напрям дослідження тіньової економіки формувався під впливом панівної ідеологічної доктрини, яка не знаходила місця системній девіації при соціалізмі як елемента власної основи його базових відносин. Звідси необхідність спирання лише на радикальні методи протидії тіньовій економіці насамперед, засобами правоохоронної діяльності.

Конструктивний (радикально-ліберальний) базувався на критиці адміністративно-командної системи, необхідності її тотального знищення і можливості використання як знаряддя руйнації тіньової економіки [8, с. 100-111].

Одним із відомих представників учених СРСР, які досліджували цю проблему, є Ю. Козлов. Він зазначав, що «тіньова економіка складається не тільки з кримінальних секторів, пов'язаних із безперервним зростанням протягом останніх десятиріч економічної (насамперед організованої) злочинності – розкрадань, хабарів, приписок, спекуляції, контрабанди, порушень правил валютних операцій і т. ін. Однак абсолютна більшість видів цієї тіньової «ділової активності» залишається все-таки явно протиправною, тобто зв'язаною із систематичними порушеннями як чинних норм права (адміністративного, трудового, цивільного, господарського), так і відомчих актів, що регулюють господарську діяльність. Тим самим навіть некримінальні сфери тіньової економіки залишаються вельми криміногенними – при певних умовах протиправні прояви неминуче переростають у злочинні» [5, с. 121].

Академік В. Засанський розглядав цю проблему в динамічному розвитку, прослідковуючи її історичне деформування, «етапи розвитку держав при порушенні дії об'єктивних економічних законів і вплив на механізми управління економічною та фінансовою системами криміногенних факторів схеми генезису тіньової економіки, її етапізації».

На першому етапі, з одного боку, діють об'єктивні економічні закони, нормальне функціонування та взаємодія політичного, економічного та соціального механізмів у рамках законодавчого простору, взаємодія між законодавчою та виконавчою владою, стабільне функціонування економіки, політична та соціальна рівновага, некорумпованість влади; з іншого – утворюється поділ економічного простору на законодавчий і тіньовий, антагоністичний до інтересів централізованих систем управління.

На другому етапі діють об'єктивні економічні закони, нормальне функціонування та взаємодія політичного, економічного та соціального механізмів у рамках законодавчого простору. Взаємодія між законодавчою та виконавчою владою, переважно стабільне функціонування економіки, політична та соціальна рівновага, некорумпованість влади. Посилюється вплив тіньової економіки на структурно-функціональні елементи економічної системи, яка,

у свою чергу, впливає на соціальну якість кризової економіки, існування тіньової економіки; зростає соціальне протистояння, відбувається процес взаємодія двох протилежних економічних механізмів, їхній вплив один на одного.

На третьому етапі дія об'єктивних економічних законів сповільнюється. Функціонування та взаємодія політичного, економічного та соціального механізмів у рамках законодавчого простору є неадекватною. Взаємодія між законодавчою та виконавчою владою супроводжується протиріччями, некоруптованість влади в цілому супроводжується коруптованістю окремих посадових осіб. Це призводить до кризи економічної та фінансової систем.

На четвертому етапі об'єктивні економічні закони, не функціонують, немає взаємодії політичного, економічного та соціального механізмів у рамках законодавчого простору. Наявні антагоністичні протиріччя між законодавчою та виконавчою владою, коруптованість влади сягає 70%, є загроза існуванню суспільного організму, утворюється система кримінальної економіки. Держава перетворюється в механізм, за якого діють суб'єктивні закони фінансових диспропорцій, у корумповану соціально-небезпечну для нормального розвитку систему, де відмиваються великі банківські та фінансові кошти з усього світового співтовариства. Тут утворюється система кримінальної економіки, що є основною ланкою кримінальної діяльності, яка в змозі активно знаходити нові резерви підвищення рівня шкоди суспільству.

Четвертий етап переростає в п'ятий, коли формується потужний зріз організованої злочинності в загальнодержавному середовищі.

На п'ятому етапі об'єктивні економічні закони не функціонують, немає взаємодії політичного, економічного та соціального механізмів у рамках законодавчого простору. Наявні антагоністичні протиріччя між законодавчою владою та залученням основним чином банківського сектору економіки. Відмивання грошей поступово переростає в міжнародне явище [2, с. 18-19].

Тіньова економіка – це інтернаціональне явище в усіх її проявах. Вона впливає на розвиток державних інституцій, структуру та функції управління економікою, функціонування фінансової системи, змінює устрій держав на етапі трансформаційних переходів. Основою тіньової економіки є відмивання грошей, що є глобальною проблемою розвитку суспільства [2, с. 16-18].

Проблема тінізації економіки розглядалася з юридичної точки зору [6; 18]. Професор В.М. Попович зазначає: «Якщо феномен «тіньова економіка» глобалізувався на тлі зростання криміногенних процесів та обсягів обороту протизаконних доходів, то назва «тіньова економіка» виникла саме в процесі розроблення організаційно-правових заходів щодо боротьби з легалізацією і відмиванням капіталів злочинного походження як деструктивного й руйнівного фактора суспільно-економічних відносин» [7, с. 175]. Він вважає що, тіньова економіка – це такий стан розвитку кризових, криміногенних процесів у економіці, коли доходи злочинного походження стали засобом скоєння нових, нерідко більш небезпечних злочинів, а отримані за рахунок них доходи перестали мати споживчий характер, а трансформувались у базу відтворення незаконних капіталів і криміногенного потенціалу в усіх сферах цивільно-правових, організаційно-регулятивних і суспільно-економічних відносин [7, с. 6-7].

Наведені точки зору окреслюють основне коло сучасних концепцій їхньої соціально-економічної природи. Попри досить активний розвиток цих досліджень, вони, на наш погляд, ще не повною мірою сприяють розробленню дієвої доктрини детінізації вітчизняної економіки.

Висновки

Ми стверджуємо, що вживаючи терміно-поняття «боротьба з тіньовою економікою», слід передусім зважати, що незалежно від причин виникнення тіньової економічної діяльності, зайнятість у ній є головним, а нерідко і єдиним джерелом отримання засобів для існування значної кількості громадян України. Тому термін «боротьба» слід вживати лише в розумінні залучення до громадського контролю та участі у створенні державних ресурсів, а не в розумінні – «знищення» чи навіть «припинення діяльності». У боротьбі з тіньовими економічними процесами важлива роль повинна належати також заходам із дотримання іншими країнами існуючих міжнародних угод, зокрема, щодо недопущення вкладення злочинно присвоєних в Україні коштів.

На наш погляд, подолати тіньову економіку в окремій державі неможливо, оскільки вона має транснаціональний характер через об'єднання кримінальних кланів, основою яких є протиправна тінізаційна економічна діяльність, що є підґрунтям розвитку світового тероризму і кримінальної діяльності. Збільшення інфляції здорожчання енергоносіїв є однією з причин зростання тіньових капіталів.

Література

1. *Абалкин Л. И.* Экономическая безопасность России : угрозы и их отражение / Л. И. Абалкин // Вопросы экономики. – 1994. – № 12. – С. 4-13.
2. *Засанський В. В.* Детінізація економіки в перехідних суспільствах : управлінський аспект : [Моногр.] / В. В. Засанський. – Львів : Політекс, 1998. – 309 с.
3. *Засанська О. В.* Організаційно-управлінські засади детінізації економічної діяльності у національному господарстві : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством» / О. В. Засанська. – К., 2009. – 24 с.
4. *Клименко И.* Бедность – это богатство, или Самая большая тайна государственных финансов / И. Клименко // День. – 1998. – (2 дек). – С. 4.
5. *Козлов Ю.* Теневая экономика и преступность / Ю. Козлов // Вопросы экономики. – 1990. – № 3. – С. 120-127.
6. *Попович В. М.* Теорія детінізації економіки / В. М. Попович. – Ірпінь, 2001. – 524 с.
7. *Попович В. М.* Тіньова економіка як предмет економічної кримінології / В. М. Попович. – К. : Правові джерела, 1998. – 448 с.
8. *Рутгайзер В.* Теневая экономика в СССР : Обзор литературы и исследований / В. Рутгайзер // Свободная мысль. – 1991. – № 17. – С. 119-125.
9. Щорічні звіти FATF 2014-2013, 2012-2011, 2010-2009, Secretariat FATF/OECD France, Paris // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.fatf-gafi.org/topics/mutualevaluations/>
10. *Grossman G.* Notes on the Illegal Private Economy and Corruption G. Grossman // Op.cit. – P. 834-855.
11. White-collar crime. Offenses in business, politics, and the professione / Ed. with introd. a. notes, by Geis G. s. Meier R.F. – Rev. ed. – N.Y.: Free press; L. : Vollier Macmillan, 1977 – 356 p. – (Classic a. contemporary views.)- Bibliog.: p. 377-345.
12. *Gutmann P.* The Subterranean Economy. P. Gutmann //Finantional Analysts Journal, vol.33, 1977.